

практичної підготовки до діяльності в системі "людина-людина", вони виконують свої функції, використовуючи стереотипи, що склалися, які далеко не завжди ефективні в умовах службової діяльності. Керівники підрозділів часто допускають помилки при виборі стилю управління, засобів впливу на підлеглих, породжуючи конфліктні ситуації.

Відомо, що негативний імідж працівника міліції серед населення, зокрема, породжується їх грубістю при спілкуванні з громадянами. Тому наявність знань і умінь у сфері комунікативної взаємодії та вирішення конфліктних ситуацій виступають однією з важливих умов підвищення ефективності діяльності особового складу ОВС.

Проведений аналіз ефективності оперативно-службової діяльності працівників ОВС вказує на необхідність вдосконалення їх психологічної підготовки до професійного спілкування, вміння вирішувати конфлікти, підвищення комунікативної компетентності різних категорій особового складу, внесення відповідних змін до програми підготовки кадрів у відомчих освітніх установах. Однак на практиці вивченню таких важливих питань у процесі проходження навчання не приділяється належної уваги.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що проблеми оптимізації комунікативної компетентності та культури спілкування в ОВС є одним з найбільш актуальних і давно назрілих напрямків служ-

бової діяльності. І від того, наскільки повно й скоро це буде здійснено, залежить формування й становлення працівника міліції нового часу, здатного виконувати завдання на високому професійному рівні.

Література

1. Психологическое обеспечение формирования и развития культуры общения и коммуникативной компетентности у сотрудников органов внутренних дел. Учебно-методическое пособие / Под общей ред. Кубышко. В.Л. - М., 2007. - 280 с.

2. Чернова О.Є. Комунікативна компетентність як складова професійно важливих якостей оперативного працівника ОВС // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2011. - № 10. - С. 295-303

3. Трегубенко Т.В. Комунікативна компетентність дільничного інспектора міліції - складова професійної компетентності // Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія. - 2010. - № 25, ч. 2. - С. 96-102

Кубаєнко А.В.

*кандидат юридичних наук
викладач кафедри юридичної
психології та педагогіки*

*Одеського державного університету
внутрішніх справ,*

Надійшла до редакції: 19. 12. 2012

УДК159. 923: 351. 74

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Проблема професійного становлення особистості як тривалого багатопланового процесу належить до числа найбільш важливих і складних проблем психології. Традиційно вона розглядається з точки зору двох підходів. З позиції першого - діяльнісного підходу - особистість професіонала розглядається в контексті відповідності (невідповідності) вимогам діяльності. Професійна діяльність розвиває не тільки необхідні навички та вміння, не тільки впливає на своєрідність психічних процесів, а й формує особистість загалом, її професійні риси, професійну поведінку. З позиції другого, особистісного підходу, орієнтованого на саморозвиток, на самоактуалізацію, на збільшення ступеня свободи особистості в професійному самовизначенні, у формуванні індивідуального стилю діяльності, у розширенні своїх можливостей і сфер їхнього застосування.

У сучасних умовах діяльності органів внутрішніх справ особливого значення набуває професійно-психологічна підготовленість працівників, яким частіше доводиться діяти в складних, екстремальних умовах, пов'язаних з необхідністю прискореного прийняття рішень, затриманням правопорушників і злочинців, збереженням життя людей і власного життя. Необхідність подолання небезпечних ситуацій, усунення перешкод, що створюються на шляху працівника ОВС, викликає в нього різні емоційні реакції, вимагає постійної вольової напруги й активної розумової діяльності. В умовах активного протидіяння виникає необхідність постійної складної інтелектуальної роботи, зашифровки своїх цілей, маскування дійсних соціальних ролей. Проблема психологічного забезпечення діяльності працівників

міліції в екстремальних умовах останнім часом займає важливе місце серед інших завдань забезпечення професійної діяльності ОВС. Особливої уваги потребують випадки, пов'язані із захопленням заручників; викраденням людей (зокрема дітей), творів культури й мистецтва з метою отримання викупу; погрози вчинення збройних нападів, вбивств, вибухів, підпалів, масових отруєнь, активної протидії злочинців заходам щодо їх затримання тощо.

Проблемою психологічних особливостей професійної діяльності працівників міліції, які діють у складних, конфліктних, екстремальних ситуаціях вивчали такі науковці, як: В.В. Авдєєв, Н.В. Андрєєв, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, В.Л. Васильєв, Я.Ю. Кондратьєв, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.Г. Лукашевич, В.С. Медведєв, О.М. Морозова, В.М. Синьов, О.М. Столяренко, С.І. Яковенко та ін.

Метою нашого дослідження є вивчення специфічних особливостей професійної діяльності працівників ОВС.

Правова регламентація діяльності працівників ОВС - одна з найбільш специфічних особливостей професійної діяльності. Діяльність співробітників внутрішніх справ строго регламентована правовими нормами (законодавчими актами, нормативними документами). Невиконання або неналежне виконання працівником ОВС своїх службових обов'язків завжди є порушенням того або іншого закону. Усе це в остаточному підсумку породжує підвищену відповідальність фахівця за свої рішення в професійній діяльності.

Важливою психологічною особливістю діяльності правоохоронців є наявність владних повноважень. В інтересах справи працівникам ОВС надане право в

необхідних випадках вторгтися в особисте життя людей, з'ясовувати обставини, обмежувати волю окремих громадян і навіть позбавляти неї. Психологічний стан співробітника ОВС визначається, насамперед, високим ступенем відповідальності, а застосування ним своїх повноважень припускає рішення ряду розумових задач, що дозволяють визначити необхідність і розумність дій, їхню законну основу. Нерідко це пов'язано з необхідністю зупинитися на одному з варіантів і тому характеризується особливою напруженістю. Уміння розумно, з утримуванням законів користуватися наданою владою - одна з найважливіших професійних вимог до правоохоронців. Значною мірою правомірність і доцільність використання влади залежить від особистісних якостей фахівця.

У професійній діяльності правоохоронців виділяють наступні елементи [1, 67].

1. Пізнавальна діяльність. Професійну діяльність правоохоронця відрізняє яскраво виражений пізнавальний характер, що вимагає не тільки різноманітного рішення розумових задач різного плану, а й організації практичного їхнього здійснення. При цьому діяльність чисто розумова, що має на меті побудову різних версій, складання планів здійснення оперативно-службових заходів і планів роботи загалом, з'єднується з практичною організацією роботи, що реалізує уявні схеми й рішення.

2. Конструктивна діяльність. Під конструктивною діяльністю розуміється розумова діяльність фахівця, спрямована на планування дій по розкриттю, розслідуванню, попередженню злочинів, розшуку злочинців. У конструктивній діяльності здійснюється планування самих етапів пізнавальної діяльності, у ній дається відповідь на питання, у якій послідовності ми будемо шукати невідоме. Пошукова й конструктивна діяльності правоохоронця характеризують різні етапи єдиного процесу мислення.

3. Організаторська діяльність. Організаторська діяльність допомагає фахівцю забезпечувати оптимальні умови для здійснення всіх видів професійної діяльності. Вона складається з передачі, обміну інформацією й організації діяльності осіб, які виконують його вказівки.

4. Комунікативна діяльність. Складовою професійної діяльності працівників міліції, незалежно від їх спеціалізації, виступає професійне спілкування. Таке спілкування з різними категоріями громадян, зокрема з правопорушниками, злочинцями, - одна з невід'ємних характеристик оперативно-службової діяльності.

Комунікативна діяльність співробітників ОВС полягає в одержанні необхідної інформації за допомогою спілкування, тобто безпосереднього мовного контакту з оточуючими з метою рішення практичних оперативно-службових задач. Як свідчить практика, одним з ефективних засобів запобігання тяжким наслідкам у таких випадках є переговори - діалогове спілкування з правопорушниками, злочинцями чи їх представниками з метою захисту прав і свобод громадян, забезпечення правопорядку. Щоб впливати на людей у процесі спілкування, у правоохоронця повинні бути високо розвинені інтелект, ерудиція й сильна воля. Велике значення має комплекс особистих властивостей, що визначають його людську привабливість.

Всі ці структурні компоненти функціонують в органічній єдності. З огляду на складність, багатоплановість, розмаїтість задач, розв'язуваних фахівцем, мінливість, наявність елементів раптовості, можна з повною під-

ставою віднести пізнавальну діяльність працівників ОВС до розряду творчих, а основною формою забезпечення пізнання визнати творче мислення.

Основний огляд психологічних особливостей і структурних елементів професійної діяльності працівника ОВС показує, наскільки складна й багатогранна його діяльність. Вона пред'являє до нього безліч різних вимог, серед яких одне з найважливіших - володіння розвиненими професійно значимими якостями особистості правоохоронця [1, 98-101].

До них можна віднести:

- професійно-психологічну орієнтованість особистості працівника ОВС;

- психологічну стійкість;

- розвинені вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику;

- добре розвинені комунікативні якості: уміння швидко встановлювати психологічний контакт з різними категоріями людей, встановлювати й підтримувати довірчі відносини;

- здатність впливати на людей при рішенні різного роду оперативно-службових задач;

- рольові уміння, здатність до перевтілення;

- розвинені професійно-значущі пізнавальні якості: професійну спостережливості і уважність, професійно розвинуту пам'ять, творчу уяву;

- професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, розвинута інтуїція;

- швидкість реакції, уміння орієнтуватися в складній обстановці [3].

Формування й розвиток цих якостей в особистості - тривалий і напружений процес. Недостатній розвиток цих якостей особистості перешкоджає нормальному здійсненню нею своїх функціональних обов'язків, породжують помилки в її діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації й професійної деформації. У цьому зв'язку великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця.

Дослідження О.М. Бандурки, С.П. Бочарової, О.В. Землянської [1] показали, що психологічну придатність до професійної діяльності правоохоронця ускладнюють наступні показники: індивідуалізм; соціальна відчуженість, що порушує систему міжособистісних відносин і утрудняє соціальну взаємодію; надмірна тяга до домінування й настирна тенденція до лідерства; зниження рівня мотиву досягнення мети діяльності; тривожність; недоліки у вольовій сфері й зниження вольових зусиль; наявність психотичних рис особистості.

Психологічний аналіз професійної діяльності працівника ОВС є основою для вирішення ряду таких науково-практичних задач, як профвідбір, профорієнтація, профадаптація, профнавчання, профтравматизм. Професіограма базується на принципі комплексного вивчення професій із соціальної, економічної, психологічної, медичної, виробничо-технічної сторін. У структуру професіограми входять характеристики мотивації й цілеспрямованості цього виду праці, тому що система "мотив-мета" є основним вектором організації діяльності [4, 67-68].

Мотивація працівника ОВС як необхідний компонент містить у собі такі якості особистості, як повага до роботи правоохоронця, любов до істини, професійний обов'язок, патріотизм, прагнення до справедливості, соціально-ціннісні орієнтації, високий рівень правосвідомості.

Така мотивація формується під впливом конкретних соціальних явищ, у процесі професійного навчання, закріплюється й удосконалюється в умовах практичної діяльності. Усі форми професійної деформації пов'язані насамперед з відсутністю чи з деградацією професійної мотивації й професійної свідомості [2, 105].

Цілеспрямованість - це компонент, що характеризує специфіку кожної професійної діяльності і який детермінований відповідною мотивацією. У структуру професійної спрямованості правоохоронця входять такі, як прагнення до встановлення справедливості, захист прав і інтересів громадян і держави. Реалізація мотивації й досягнення цілей здійснюється у формі вирішення конкретних задач права. Рішення таких задач відбувається шляхом визначених психологічних операцій, що проходять як у формі внутрішніх, розумових (інтеріоризованих), так і у формі зовнішніх, моторно-мимовних (екстеріоризованих) дій. У рішенні задач юридичної діяльності найбільш активну участь беруть такі інтелектуальні процеси, як мислення й мова, пам'ять, сприйняття, увага. Зазначені інтелектуальні (пізнавальні) процеси складають комплекси професійно важливих властивостей особистості правоохоронця й повинні виступати провідними критеріями професійного відбору, оцінки продуктивності професійної діяльності, оцінки перспектив професійного росту фахівця. Професійна пам'ять правоохоронця у своїй довгостроковій формі здатна зберігати великі обсяги професійних юридичних знань, а також точно використовувати ці знання в плані оперативної (короткочасної) пам'яті [5, 33].

У регуляторній сфері діяльності працівника ОВС, особливо в емоційно-вольовій сфері, слід відзначити такі види моральних почуттів, як відповідальність, віра в справедливість, оптимізм, чесність, мужність, принциповість, стресостійкість. Для організації своєї діяльності та регуляції поведінки інших людей у сфері вольових якостей правоохоронця варто виділити такі характеристики: правова цілеспрямованість, самоконтроль, рішучість, наполегливість, дисциплінованість, лідерство.

Зазначені когнітивні, комунікативні й регуляторні професійно важливі якості виявляються в діяльності правоохоронця у формі індивідуальних особливостей особистості, які можуть мати у своєму генезисі як природні, так і соціальні детермінанти. До першого можна віднести типологічні властивості нервової системи (риси темпераменту), що не визначають повною мірою, але певним чином впливають на успішність оволодіння конкретною професією, вимагають наявності сильної, урівноваженої й лабільної нервової системи. До соціально опосередкованих індивідуальних особливостей правоохоронця варто віднести такі якості: риси характеру, спрямованість, загальні й професійні здібності, інтелектуальну, правову, психологічну культуру як потенціал успішності праці.

Підготовка висококваліфікованих працівників ОВС повинна забезпечувати рішення основних принципів завдань [2, 83-86]:

- виховання адекватної професійної мотивації, цілеспрямованості на виконання соціально значущих службових завдань;
- формування високої професійної компетентності, яка означає єдність професійних знань, ерудиції й способів ефективного реалізації діяльності;
- розвиток адекватного комплексу професійно важливих особистісних якостей.

Ці якості формуються в професійній свідомості майбутніх фахівців на основі наступних психічних процесів:

когнітивних (пізнавальних), які визначають придатність до свідомого засвоєння змісту й методів діяльності правоохоронця: сприйняття, пам'ять, мислення, увага;

комунікативних, які є основою організації різних форм спілкування й взаємодії із співпрацівниками, з учасниками судових процесів;

регуляторних, які утворюються з особливостей вольових і емоційних функцій і забезпечують здатність до самоконтролю, саморегуляції й регуляції діяльності підлеглих.

Отже, у діяльності формуються професійно важливі властивості особливості, з іншого боку, констрування самої діяльності відбувається відповідно до індивідуальних властивостей людини. У результаті стає можливим досягнення однакових результатів різними людьми, які мають індивідуальні особливості й психологічно різні шляхи. Вибір цих шляхів залежить як від зовнішніх (навчання, виховання), так і від внутрішніх факторів (індивідуально-типові особливості особистості, емоційна та раціональна регуляція діяльності). Професійна діяльність працівника ОВС має перелік особливостей, що визначаються специфікою взаємодії в системі "людина - право - людина". До них слід віднести: діяльність фахівця-правоохоронця підпорядковується суворо встановленим нормам; наявність владних повноважень, тобто права та обов'язку застосування влади від імені закону; психологічний стан підвищеної відповідальності: необхідність прийняття обґрунтованих і виважених рішень; неможливість чіткого планування й прогнозування результатів у кожній ситуації (правовій, психологічній, моральній, соціально-економічній). Розробка професіограми фахівця-правоохоронця має теоретичний і практичний інтерес, тому що сприяє чіткому визначенню й розумінню ролі професійно важливих властивостей особистості фахівця, організації адекватного профвідбору, вихованню й самовихованню психологічних якостей, необхідних для забезпечення високої ефективності професійної діяльності працівника ОВС. і

Література:

1. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянська Е.В. Юридическа психологія: Учебник. / - Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. - 640 с.
2. Васильев В.Л. Юридическая психологии / - 3-е изд.- СПб: Издательство "Питер", 2000. - 624 с.
3. Кобець О.В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності / О.В. Кобець // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. К.: Наук.-метод. центр вищої освіти - 2004. - Вип. 38. С. 280-286.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личности / - М.: Политиздат, 1975. - 304 с.
5. Медведев В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / - К.: НАВС України 1996. - 192 с.

Матієнко Т.В.

*Доцент кафедри юридичної психології та педагогіки ОДУВС, кандидат юридичних наук
Надійшла до редакції : 23. 12. 2012*